

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 330.341.2;330.564.2

К. Г. ГУБІН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків,
e-mail: econom_theory@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6914-0971

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ПРАВОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ¹

Охарактеризовано головні напрями розбудови правової економіки у сфері доходів населення в Україні: створення нормативно-правової бази, здатної сприяти ефективному функціонуванню та розвитку сфери доходів; спрямування процесів формування та регулювання доходів населення в законні межі. Відповідно до двох напрямів розкрито заходи, необхідні для розбудови правової економіки у сфері доходів населення.

Ключові слова: конституційна економіка, правова економіка, регулювання доходів населення, формування доходів населення, боротьба з корупцією, відокремлення бізнесу від влади.

JEL Classification: P21, H00, K00.

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111U000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

Постановка проблеми. Процеси формування доходів населення та їх регулювання в Україні викликають багато нарікань. Причому проблеми та суперечності мають не лише функціональну, але й системну природу. Тому без реформування глибинних, системних підвалин сфери формування та регулювання доходів неможливо досягти суттєвого покращення добробуту, рівня та якості життя українців. Серед найважливіших засад удосконалення формування та регулювання доходів населення слід виділити розбудову правової економіки. Адже природа та характер проблем у сфері доходів українців сьогодні такі, що їх вирішення значною мірою пов'язане із феноменом правової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія правової економіки розвиває концепцію конституційної економіки, одним із авторів якої є Дж. Б'юкенен [1]. Проблеми конституційної економіки та її формування на базі трансформаційної системи висвітлюють Г. М. Андреева [2], П. Д. Баренбойм [3], С. Ю. Данилов [4], П. О. Добродумов [5], О. В. Скупінський [6], а також Г. А. Гаджиєв, В. І. Лафитський, В. О. Мау, А. В. Захаров, В. Д. Мазаєв, Д. В. Кравченко [7]. Зазначені вчені розкрили багато аспектів проблеми формування та розвитку конституційної економіки, проте не висвітлили специфіку її розбудови у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні.

Особливістю концепції правової економіки є акцент на необхідності здійснювати економічну діяльність відповідно до правових вимог. Водночас спільним із конституційною економікою є інтерес до економічної ефективності права. Тому потрібне дослідження розбудови правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення, яке б враховувало не лише питання економічної ефективності права, але й актуальну для України проблему розриву між економічною діяльністю та правовим регулюванням цієї сфери.

Проблеми та суперечності у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні розкриті у джерелах [8–11], проте у відриві від питання розбудови правової економіки. Цю прогалину треба заповнити, бо саме відсутність правової економіки породжує значну частину проблем та загострює суперечність у сфері доходів українців.

Формулювання цілей. Мета статті — висвітлити основні напрями розбудови правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розбудова правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення має призвести до:

1) створення нормативно-правової бази формування та регулювання доходів населення, здатної сприяти ефективному функціонуванню та розвитку цієї сфери;

2) спрямування процесів формування та регулювання доходів населення в законні межі.

Визначені цілі формують два основних напрями розбудови правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні.

Щодо вдосконалення нормативно-правової бази формування та регулювання доходів населення слід зазначити, що воно має здійснюватися в два етапи, перший з яких створює передумови для другого. На першому етапі необхідно створити максимально просту, зрозумілу й однозначну нормативно-правову базу. Наголос слід робити на створенні нормативно-правових умов, що сприяють збільшенню доходів і стимулюють економічну ефективність та розвиток економіки.

Це не дозволить повною мірою досягти цілей соціальної справедливості та найбільш ефективно стимулювати економічний розвиток, проте такий підхід необхідний через низьку керованість сфери доходів (третина доходів формується в тіні), дорожнечу розвиненої системи регулювання доходів (на яку зараз недоцільно витрачати вельми обмежені кошти держбюджету) та корумпованість бюрократичного апарату (який може використати неоднозначні чи надто складні норми задля особистого збагачення).

Успішне виконання цілей першого етапу дозволить підвищити рівень регульованості економіки та знизити корупцію. На цій основі стане можливим перейти до другого етапу: запровадити кращий західний досвід нормативно-правового регулювання доходів населення. Регулювання доходів має бути поширене на всі три рівні регулювання (створення умов формування доходів, вплив на первинний розподіл доходів, перерозподіл доходів). Необхідно перейти до застосування широкого кола інструментів прямого і непрямого впливу. Окрім держави та фірм, активним учасником регулювання доходів населення має стати громадянське суспільство. Замість акценту на економічній ефективності, слід зробити наголос на балансі між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Розвинена, складна та розгалужена система регулювання формування, розподілу та перерозподілу доходів населення є кінцевою метою вдосконалення відповідної нормативно-правової бази, проте зараз актуальні інші завдання.

Передовсім слід законодавчо закріпити єдину ставку для всіх пасивних доходів на рівні 15 %, окрім процентів на поточні та депозитні гривневі рахунки. Діюча сьогодні ставка 5 % для деяких видів пасивних доходів переважно стосується заможних членів суспільства, що суперечить принципу соціальної справедливості. Водночас з інших видів пасивних доходів населення сплачує 20 %, що обмежує внутрішній попит та стимулює ухилення від сплати податків (порівняно із запропонованою ставкою 15 %).

Оподаткування процентів на поточні та депозитні рахунки у гривні слід скасувати, бо воно фактично формує потрійне оподаткування. Адже перший раз люди сплачують податки з доходів, на основі яких формують заощадження, потім вони сплачують інфляційний податок. Особливої гостроти ця проблема набула у 2014–2015 рр.: у 2014 р. інфляція склала 25 %, за 9 місяців 2015 — 41 % [12]. Тобто величезну частку гривневих заощаджень люди втратили через неспроможність держави забезпечити стабільність купівельної спроможності національної грошової одиниці. За таких умов оподаткування цих коштів втретє, через оподаткування процентів, не лише економічно не виправдане, але й аморальне.

Великої соціальної гостроти набуло питання обмеження пенсій працюючих пенсіонерів до 85 % призначеної пенсії, якщо її розмір перевищує 150 % прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, тобто 1611 грн на сьогодні (проте розмір пенсії, що виплачується, не може бути обмежений нижче 150 % прожиткового мінімуму). Оскільки переважна більшість працюючих пенсіонерів має низькі або невисокі пенсії, обмежувати їх недоцільно. А пенсіонери із більш-менш пристойними пенсіями сплачують з них податки. До того ж обмеження пенсій працюючих пенсіонерів стимулює неофіційну зайнятість.

Щодо оподаткування пенсій, то його можна тимчасово зберегти. Адже мінімальна межа (три мінімальні заплати, що складає сьогодні 4134 грн) є достатньо високою, щоб оминати більшість пенсіонерів. Значна частина відносно високих пенсій викликає сумніви з позицій справедливості нарахування. Адже розміри пенсій в Україні визначалися на основі різних законів, деякі з них містили явно преференційні умови нарахування пенсій. Оподаткування високих пенсій дозволяє частково нівелювати цю несправедливість. Коли ж завершиться перехід пенсіонерів на єдині умови нарахування пенсій, податок на них доцільно відмінити.

Складним і неоднозначним залишається питання шкали оподаткування доходів населення. В перспективі необхідно переходити до розвиненої прогресивної шкали оподаткування, проте зараз доцільно залишити шкалу із двома ставками — 15 % та 20 % (для місячних доходів, що перевищують 10 мінімальних зарплат), а для пасивних доходів — тільки 15 % (бо прогресивна шкала стимулюватиме відхід у тінь та корупційні відносини). Для додаткового виведення доходів з тіні було б бажано обрати ставки 10 % та 13 %, проте спочатку це призведе до скорочення доходів бюджету (у 2016 р.) та ускладнень у реалізації програми співробітництва з МВФ, тому може бути реалізовано лише на основі розширення бази оподаткування.

Особливим питанням для України є оподаткування власності та податок на розкіш. Хоча їх запровадження суперечить загальній концепції першого етапу

вдосконалення нормативно-правової бази формування та регулювання доходів населення, це треба зробити. Адже у нас із третини доходів взагалі не сплачуються податки. Оподаткування власності та податок на розкіш дозволять хоча б таким чином отримати податки з тіньових багатіїв. Водночас для власності на рівні середньостатистичного громадянина слід застосовувати символічні ставки податку, аби поступово привчати людей до сплати цього типу податків. Реальне наповнення бюджету має відбуватися за рахунок оподаткування власності багатих людей та податку на розкіш.

Аби в результаті першого етапу вдосконалення нормативно-правової бази формування та регулювання доходів населення вдалося створити умови для ефективного функціонування та розвитку сфери доходів, необхідно дотримуватися таких вимог:

1) уніфікація умов та ставок оподаткування доходів (більшість з яких має дорівнювати 15 %), відмова від пільгового оподаткування;

2) оподаткування власності та податок на розкіш мають бути спрямовані на заможних членів суспільства, а середні та нижчі класи стосуватися символічно (для при звичаєння до сплати податку на власність);

3) подальше зниження податків на доходи (на 2–7 %) має супроводжуватися розширенням бази оподаткування (на основі підвищення ефективності боротьби з ухиленням від сплати податків);

4) спрощення механізмів нарахування податків та контролю за правильністю їх сплати; уникнення двозначностей і суперечностей у нормативно-правовій базі оподаткування;

5) максимально можливе позбавлення від можливостей прийняття суб'єктивних рішень особами, що здійснюють нарахування та контроль за сплатою податків; чітке нормативно-правове закріплення процедури та критеріїв прийняття суб'єктивних рішень, якщо їх не можна уникнути.

Другий напрям розбудови в Україні правової економіки у сфері доходів населення вимагає спрямування процесів формування та регулювання доходів у законні межі. Він нерозривно пов'язаний із першим напрямом, адже нормативно-правове закріплення умов ефективного функціонування та розвитку сфери доходів є потужним стимулом переорієнтації формування та регулювання доходів населення в законні межі.

Однак ситуацію ускладнює те, що в Україні у сфері доходів населення вже сформувалося багато інституційних пасток (неефективних стійких норм або неефективних інститутів, що мають самопідтримуючий характер). Окрім того, існують впливові олігархи та потужні фінансово-промислові групи, що здатні здійснювати розмивання реформ (тобто нівелювати найбільш радикальні зміни, затягувати реалізацію реформ, поступово змінювати спрямованість реформ та їх зміст тощо).

Тому для спрямування процесів формування та регулювання доходів населення у законні межі потрібно:

1) обмеження використання чиновниками та політиками їх повноважень в особистих цілях (на основі чіткого врегулювання їх функцій та обов'язків, розвитку потужного громадського контролю, запровадження системи «електронного уряду», а також глибокої і послідовної дерегуляції економіки);

2) суттєве збільшення зарплат держслужбовцям (із скороченням їх кількості) та збільшення фінансування політичних партій з держбюджету (з паралельним перекриттям незаконних джерел фінансування партій);

3) скорочення сфер економічної діяльності, що сприяють розвитку корупційних відносин влади та бізнесу (на основі детінізації економіки, декриміналізації деяких складових економічної діяльності, боротьби з відмиванням грошей, скорочення сектору державних підприємств та державних закупівель, формування ринкових відносин у сфері землекористування та розробки надр);

4) запровадження системи тотального контролю доходів, статків та видатків державних службовців, політиків та пов'язаних із ними осіб;

5) знищення корупційних соціальних мереж;

6) створення нових інститутів для боротьби з корупцією, радикальне реформування та кадрове оновлення існуючих правоохоронних та судових органів;

7) зниження можливостей впливу олігархів і фінансово-промислових груп на політиків і державних службовців;

8) поглиблення міжнародної економічної інтеграції (здійснює непрямий, але потужний вплив: зростання конкуренції з іноземними виробниками та необхідність співробітництва з ними можуть примусити вітчизняний бізнес спрямувати діяльність у законні межі).

Висновки. Головними напрямками розбудови правової економіки у сфері формування та регулювання доходів населення в Україні є, по-перше, створення нормативно-правової бази формування та регулювання доходів, здатної сприяти ефективному функціонуванню та розвитку цієї сфери; по-друге, спрямування процесів формування та регулювання доходів населення у законні межі.

Перший напрям має реалізовуватися у два етапи. На першому етапі необхідно створити максимально просту, зрозумілу й однозначну нормативно-правову базу. Рівень оподаткування має бути знижений, його база розширена, умови однакові для всіх (окрім оподаткування власності). На другому етапі, замість акценту на економічній ефективності, слід зробити наголос на балансі між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Для спрямування процесів формування та регулювання доходів населення в законні межі потрібно: створення нормативно-правовою базою умов ефективного функціонування та розвитку сфери доходів; обмеження використання чиновниками та політиками повноважень в особистих цілях; суттєве збільшення зарплат держслужбовцям (із скороченням їх кількості) та збільшення фінансування політичних партій з держбюджету; скорочення сфер економічної діяльності, що сприяють розвитку корупційних відносин влади та бізнесу; запровадження системи тотального контролю доходів, статків та видатків державних службовців, політиків та пов'язаних із ними осіб; знищення корупційних соціальних мереж; створення нових інститутів для боротьби з корупцією, радикальне реформування та кадрове оновлення існуючих правоохоронних та судових органів; зниження можливостей впливу олігархів і фінансово-промислових груп на політиків і державних службовців.

Успішна реалізація зазначених завдань сприятиме переходу до другого етапу розвитку нормативно-правової бази формування та регулювання доходів населення, здатної сприяти ефективному функціонуванню та розвитку цієї сфери — етапу створення розвиненої, складної та розгалуженої системи регулювання доходів за зразком країн Заходу.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо проблему відокремлення бізнесу від влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Buchanan J. M. *The Domain of Constitutional Economics* / J. M. Buchanan // *Constitutional Political Economy*. – 1990. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–18.
2. Андреева Г. Н. *Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации* : монография / Г. Н. Андреева. – М. : Норма, 2009. – 368 с.
3. Баренбойм П. Д. *Философия права и Конституционная экономика* // *Очерки конституционной экономики*. – М. : Юстицинформ, 2009. – С. 232–275.
4. Данилов С. Ю. *Конституционная экономика в зарубежных странах* : учеб. пособие / С. Ю. Данилов. – М. : Изд дом ГУ ВШЭ, 2008. – 145 с.
5. Добродумов П. О. *Конституційна економіка як об'єкт дослідження* / П. О. Добродумов // *Прав. вісн. Укр. акад. банк. справи*. – 2010. – № 1 (3). – С. 18–23.
6. Скупінський О. В. *Конституційна економіка: поняття та перспективи для України* [Електронний ресурс] / О. В. Скупінський // *Форум права*. – 2011. – № 1. – С. 909–914. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf>.
7. *Конституционная экономика* / Г. А. Гаджиев, П. Д. Баренбойм, В. И. Лафитский и др. ; отв. ред. Г. А. Гаджиев. – М. : Юстицинформ, 2010. – 256 с.
8. *Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз* : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. / за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.

9. Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі [Текст] : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. – 850 с. – Депоновано у ДНТБ України 24.09.2013, № 43-Ук 2013.
10. Средняя зарплата по Украине и странах Европы – инфографика [Електронний ресурс] / Replyua. – 2015. – Режим доступу: <http://replyua.net.ua/news/finance/11097-srednyaya-zarplata-po-ukraine-i-stranah-evropy-infografika.html>.
11. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
12. Индекс инфляции (Украина) [Електронний ресурс] / Фінансовий портал Мінфін. – 2015. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/?2015>.

REFERENCES

1. Buchanan, J. M. (1990). The Domain of Constitutional Economics. *Constitutional Political Economy*, 1(1), 1-18.
2. Andreeva, G. N. (2009) *Institut sobstvennosti v konstitutsiyah zarubezhnyih stran i Konstitutsii Rossiyskoy Federatsii* : monografiya. M. Norma.
3. Barenboym, P. D. (2009). *Filosofiya prava i Konstitutsionnaya ekonomika. Ocherki konstitutsionnoy ekonomiki*. M. Yustitsinform.232-275.
4. Danilov, S. Yu. (2009). *Konstitutsionnaya ekonomika v zarubezhnyih stranah* : uchebnoe posobie. M. Izd dom GU VShE.
5. Dobrodumov, P. O. (2010) *Konstytutsiina ekonomika yak ob'ekt doslidzhennia. Pravovyi visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*.1 18-23.
6. Skupinskyi, O. V. (2011)/ *Konstytutsiina ekonomika: poniattia ta perspektyvy dlia. Forum prava*. 1. 909-914. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf>.
7. Gadzhiev G. A., Barenboym P. D., Lafitskiy V. I. i dr. (2010). *Konstitutsionnaya ekonomika* . M. Yustitsinform.
8. Shevchenko L. S., Hrytsenko O. A., Kaminska T. M. ta in. (2010). *Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyi analiz* : monohrafiia. Kh. Pravo.
9. Shevchenko L. S., Hrytsenko O. A., Kaminska T. M. ta in. (2013). *Bezpeka liudskoho rozvytku v pravovii, sotsialnii derzhavi* : monohrafiia. Kh. Nats. un-t «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho».
10. *Sredniaya zarplata po Ukraine i stranah Evropy – infografika/ Replyua*. Retrieved from: <http://replyua.net.ua/news/finance/11097-srednyaya-zarplata-po-ukraine-i-stranah-evropy-infografika.html>.
11. *Makarova O. V. (2015). Sotsialna polityka v Ukraini* : monohrafiia. In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy.
12. *Yndeks ynfiatsyy (Ukrayna)*. Finansovyi portal Minfin. Retrieved from: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/?2015>.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2015

К. Г. ГУБИН

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

ГЛАВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ ЭКОНОМИКИ В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Охарактеризованы главные направления развития правовой экономики в сфере доходов населения в Украине: создание нормативно-правовой базы, способной содействовать эффективному функционированию и развитию сферы доходов; направление процессов формирования и регулирования доходов населения в законные рамки. Соответственно двум направлениям раскрыты меры, необходимые для развития правовой экономики в сфере доходов населения.

Ключевые слова: конституционная экономика, правовая экономика, регулирование доходов населения, формирование доходов населения, борьба с коррупцией, отделение бизнеса от власти.

К. Н. HUBIN

PhD., associate professor, associate professor of the Economic Theory Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

THE MAIN DIRECTIONS OF THE LEGAL ECONOMY IN AN AREA OF FORMATION AND REGULATION OF POPULATION INCOMES IN UKRAINE

Problem setting. Solution of a problem in the area of incomes of Ukrainians significantly depends on development of the legal economy.

Recent research and publications analysis. A problem of constitutional economics and its formation on the basis of a transformational system is considered in papers of H. M. Andreiev, P. D. Barenboim, H. A. Hadzhiiev, S. Yu. Danilov, P. O. Dobrodumov, A. V. Zakharov, V. D. Mazaiev, V. O. Mau, and O. V. Skupinskyi. Nevertheless, the current researches do not indicate ways of development of the legal economy in the area of population incomes in Ukraine.

Paper objective. The article aim is to indicate the main directions of development of the legal economy in the area of formation and regulation of population incomes in Ukraine.

Paper main body. The main directions of development of the legal economy in the area of population incomes are the following ones: creation of the normative and legal framework, which will conduce to effective functioning and development of the income area; legislative substantiation of processes related to formation and regulation of incomes.

The first direction should be done in two steps. At the first step, there is a need to create the maximally simple, clear, and unambiguous normative and legal framework. A taxation level should be decreased, the tax base should be extended, and subsidies should be cancelled.

In order to put into practice the second direction, there is a need to form conditions for effective functioning and development of the income area; significant increase of salaries of governmental officials and increase of state financing political parties; reduction of areas of the economic activity conducing to development of corruptive relations between the state and the business; implementation of a system of total controlling of expanses of governmental officials and politicians; creation of new institutions for fighting corruption and radical renovation of the current ones.

Conclusions of the research. Successful realization of the mentioned tasks will conduce to transition to the second step of development of the normative and legal basis of formation and regulation of population incomes, which is able to facilitate development of this area, i.e. the step of creation of a developed, complicated, and branched system for regulation of incomes upon the pattern of the West countries.

A problem of separation of the state and the business is a prospective direction of further research.

Short Abstract for an article

Abstract. the article characterizes the main directions of development of the legal economy in the area of population incomes in Ukraine, namely: creation of the normative and legal framework, which will conduce to effective functioning and development of the income area; legislative substantiation of processes related to formation and regulation of incomes. The author has indicated measures being essential for development of the legal economy in the area of population incomes.

Key words: constitutional economics, legal economy, regulation of population incomes, formation of population incomes, fighting corruption, separation of business and state.